

Elevhälsa och en hälsofrämjande skolutveckling i teori och praktik

Hjörne, E. & Säljö, R. (2021)

Historisk utveckling av elevhälsa

- + Gammal insikt om att friska och **välstående elever** som kan delta i skolarbetet **lär sig bättre** och kan fullfölja sin utbildning. Vi satsade tidigt på
- + Skolmjölk till lunch; socialt stöd till familjer; hälsovård; bad och renlighet; skolmåltider sen 100 år tillbaka för att stilla hunger och främja elevernas koncentration och lärande
- + Vi vet också att en god utbildning ger friskare medborgare
- + Skolhygien-skolhälsovård-elevvård-elevhälsa

Men det hela började ännu tidigare

När elever från alla samhällsskikt började skolan och när "industrialization and compulsory school attendance converged to produce large numbers of students who were difficult to teach in traditional classrooms, the problem of school failure was reframed as two interrelated problems - **"inefficient organizations"** and **"defective students"** (Skrtic, 1991, 152).

"Defective students" blev huvudförklaringen till skolmisslyckanden och strategier som matchade argumentet växte fram - olika modeller för segregering skapades

ETT SÄTT ATT KOMMUNICERA OM PROBLEM I SKOLAN SOM ELEVENS BRISTER UTVECKLADES

Kategorier för att beteckna 'defective students'

Moralisk/ religiös diskurs (1800-talet)	Psykologisk/ Medicinsk diskurs (tidigt 1900-tal)	Pedagogisk/ Medicinsk diskurs (1930-talet)	Social/ Psykologisk diskurs (1960's)	Neuropsykiatrisk diskurs (1990-talet)	Psykiatrisk/ Psykologisk diskurs (2016-)
vanartig	sinnesslö	psykopat	bråkig	Damp	ADD/ADHD
idiot	trög	hysteriker	ängslig	Aspergers	AST
Fattig	dum	nervös	snattare	ADHD	PTSD
oböjlig	undermålig	svagbegåvad	skolomogen	Tourette	Språkstörning
stygg	idiot	skolkare	CP	Dyslexi	PDA (pathological demand avoidance)
lat	halvidiot	ordblind	MBD	Dyscalculi	OCD
Utomäkten- skapliga barn	kvartsidiot	vänsterhänt	Dagdrömmare Svåra hemförhållanden	Conduct Disorder	NPF-are Psykisk ohälsa Ångest Depression Bipolär Nyanländ

Följt av segregering/exkludering med placering i

1890	Idiotklass
1930	Psykopatklass
	Svagklass
1962	Skolmognadsklass
	Hörselklass, Synklass
	Hjälpklass, Läsklass
	Friluftsklass och hälsoklass
	CP-klass
	OBS-klass
1975	MBD-klass
1998	Särskild Undervisningsgrupp: Damp-klass
2002	SU-grupp: ADHD-klass, Aspergers-grupp, Paradiset, Vita Huset, Oasen, Lilla Klassen, Äppelgården
2010	SU: AST+ADHD-blandade grupper, språkklass, lärstudio
2015	SU: Flexklasser
2018	Resursskola, SU

Elevhälsoarbete i team: 3 projekt sedan år 2000

- + Elevhälsoteamsmöten – ca 150 st
- + Bandinspelade – ca 250 tim
- + Tolv skolor
- + Transkriberade
- + Fältanteckningar
- + Dokument - protokoll

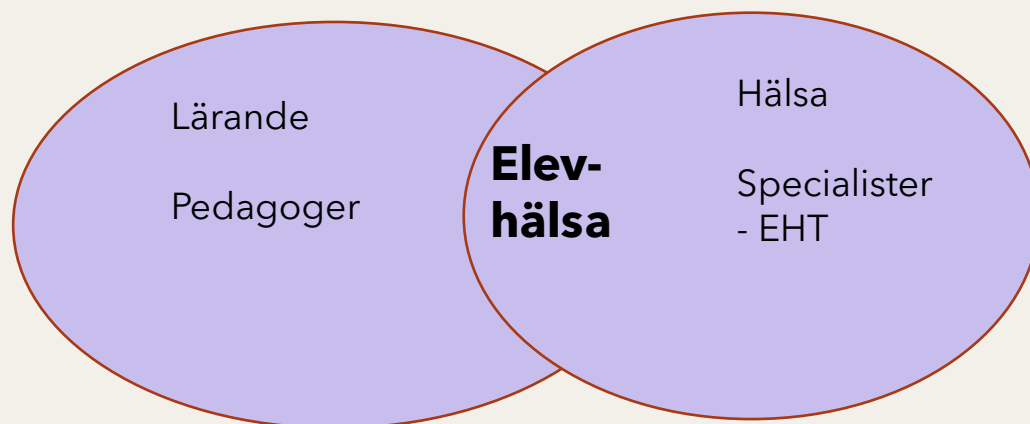
Elevhälsoteamets arbete

- + har historiskt präglats av ett åtgärdande perspektiv med fokus på barns tillkortakommanden och förklaringar till skolproblem hamnar inuti barnet. Det är barnet som ska utredas och "fixas till" medan lärmiljön och skolans praktik tas för given och görs osynlig
- + Individualiserande kategorier som används gör skolproblem till elevproblem
- + Hälsodimensionen har länge saknats
- + Elevens röst är inte närvarande
- + Läraren mycket lite involverad i elevhälsoarbetet

Hjörne & Säljö, 2013, 2021

Skollagen - en rättighetslag med barnets bästa för ögonen med en förstärkt elevhälsa

1. Elevhälsan skall främst **vara förebyggande och hälsofrämjande** och
 2. Stödja elevers **utveckling mot utbildningens mål** (Skollagen kap 2, § 25)
- + Insatserna präglas av ett **samband mellan lärande och hälsa**
- + När jag mår bra lär jag mig!
 - + Och tvärtom; när jag lär mig mår jag bra!

EHT från en skola: Åk 2

- + Spec ped: är det **några situationer i klassen** som du tycker är speciellt svåra eller så?
- + Läraren: eh.... Nä det tycker jag inte, alltså jag vet var mina problemelever sitter någonstans som gärna vill prata om allt annat än det vi gör i klassen, men det är **upp till mig då att bibehålla engagemanget och få de intresserade av det jag lär ut**. Så då får man ta på sig det själv i sådana fall. Nej jag tycker det går fint.

Senare studier visar att hälsodimensionen innebär ”nya” strategier

- + Lärare och pedagoger, även fritidspedagoger, medverkade vid elevhälsoteamsmötena
- + varje deltagare uttalade sig utifrån sin expertroll och kompetens
- + fokus på det positiva, på möjligheter, istället för på det negativa, på hinder
- + skolan och EHT utnyttjade hela skoldagen i ett förebyggande och hälsofrämjande arbete; rasterna och fritids organiserades
- + det åtgärdande arbetet fokuserade på pedagogernas ansvar och strategier istället för på elevens tillkortakommanden
- + samsyn och samverkan mellan pedagoger och elevhälsopersonal – skolan ägde problemet, inte eleven

• Hjärne, 2018

Men världen fortsätter förändras - räcker inte att utveckla EHT

- + Från skolan rapporteras det idag om:
- + Ökad stress, betygsjakt, bristande motivation, ökad segregering, skolmisslyckanden, oro för framtiden, ökade krav att nå uppsatta mål och en känsla av otillräcklighet hos eleverna breder ut sig etc, vilket har resulterat i:
- + ökad psykisk ohälsa, stressrelaterade sjukdomar, hög arbetsbelastning, minskad känsla av meningsfullhet, mobbning, konflikter, ofullständiga betyg, skolfrånvaro.....
- + DETTA KRÄVER en **Elevhälsa i samverkan** som arbetar hälsofrämjande och som förebygger psykisk ohälsa, kränkningar och mobbning, som sätter insatser som ökar motivation, delaktighet och känslan av tillhörighet hos eleverna, som skapar prestationsfria arenor, som involverar fysisk aktivitet för att öka välbefinnande och trivsel, som bidrar till skapandet av en stöttande lärmiljö som främjar elevernas lärande, välbefinnande och utveckling etc etc
- + FÖR ATT LYCKAS krävs bl a att elevhälsans experter, den pedagogiska personalen och skolledningen *samverkar* med gemensamma mål och nya arbets - och förhållningsätt

Inkludering

- + det särskilda stödet "ska ges inom den elevgrupp eleven tillhör" (SFS 2010:800, § 11).
- + endast om det föreligger särskilda skäl får stödet ges enskilt eller i särskild undervisningsgrupp (§ 11).

Idéen om inkludering

- + härrör sig från 70-talets forskning om specialpedagogik som visade att separata specialklasser inte gynnade eleven och att minoritetsgrupper var överrepresenterade, var stigmatiserande (Osgood 2005)
- + Man krävde fundamentala förändringar av skolsystemet och dess praktik
- + Se olikheter som en resurs snarare än deficit –"valuing diversity"
- + Inkludering som "a set of principles which ensures that the student with a disability is viewed as a valued and needed member of the community" (Uditsky, 1993, 88)

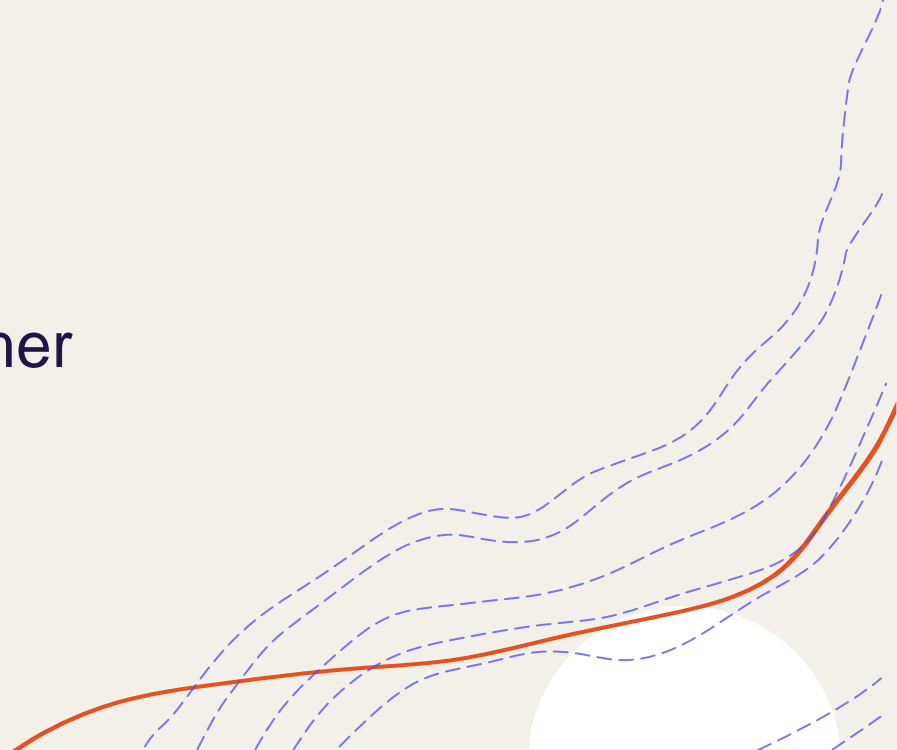
Dessutom visar effektstudier att

- Inkludering ger elever med funktionsnedsättningar en ökad acceptans från jämnåriga, ökad vänskrets, ökad självkänsla, bättre skolresultat, mindre stigmatisering och bättre levnadsvillkor efter avslutad skolgång.
- Elever utan behov av särskilt stöd hade också fördelar av inkluderingsprincipen

Salend & Garrick, 1999

Vi vet också att följande gynnar både lärande och välbefinnande

- + Goda relationer med lärare och klasskamrater
 - + Gott socialt klimat
 - + Delaktighet
 - + Tillhörighet
 - + Bli sedd och lyssnad på
 - + Fysisk aktivitet
 - + Musik och andra estetiska uttrycksformer
 - +
-

Reflektera över

Vad vi identifierar som risk- respektive friskfaktorer och hur kan vi undanröja hinder för delaktighet och lärande?

Elevhälsa för en inkluderande lärmiljö

- + Förebygger och **minskar riskfaktorer** (t ex att eleverna inte når målen, är alltför rörliga, trötta, omotiverade, lyssnar inte, stressade elever och lärare.....
- + och
- + samtidigt främjar och **stärker friskfaktorer** t ex bra relationer, positiva vuxenkontakter, tydliga instruktioner och strukturer, fysisk aktivitet, förändrar klassrumsmiljön, mat och sömn, tilltro till elevens förmåga, elevs delaktighet, lugn och ro.....

- + För elevhälsoteamet betyder det att man **arbetar tillsammans** med lärare och övrig pedagogisk personal för att utveckla en **gemensam elev- och kunskapssyn** och ett **förhållningssätt** där också **barnens perspektiv** på sina problem och på hur deras situation kan förbättras ingår (Socialstyrelsen, 2016).

- + **Men, hur gör man? Hur kan man arbeta förebyggande och hälsofrämjande på ett konkret sätt?**

- + **Några exempel**

Titta på lärmiljön istället för problem hos barnet

- + Fokus flyttar från *individ* och hur den enskilde eleven skulle passa in i sammanhanget *till lärmiljöer* och hur skolan ska förändras för att kunna möta elevernas olika behov och förutsättningar
- + Skolans lärmiljöer:
 - + fysiska; lokaler, möbler etc
 - + pedagogiska; arbetssätt, metoder, extra anpassningar, hjälpmedel, digitala resurser etc
 - + **psykosociala dimensioner; delaktighet, värdegrund, socialt klimat, trygghet** etc (SKL, 2017)
- + Jfr perspektivering:
 - + "elevuppföljning" till "undervisningsuppföljning"
 - + "Har inte särskilda behov utan har samma behov som alla andra men kräver särskilda insatser"
 - + "stort rörelsebehov" istf för "kan inte sitta still"
 - + Vi och dom
 - + Från elevens problem (defective student) till skolans problem (inefficient organization)
- + **Innebär en synvända**

**Att höja skolans
elevhälsokompetens
–
ett processarbete
för en likvärdig
utbildning**

Hundratals skolor runt om i landet, tusentals deltagare

Följt kursen under 1 år genom alla kursmoment

Individuella loggböcker

EHT gemensam dokumentation

Deltagarnas förväntningar, invärdering

Utvärdering

7 skolors elevhälsoteam (37 teammedlemmar) deltog

Förväntningar på kursen – några ex

att vi kan arbeta mer hälsofrämjande, att hitta effektiva verktyg för ALLA på skolan. Att inte hamna i informationsutbyte, att inte ha psykologresurser som underutnyttjas/används som utredningsfunktion... få till en metodutveckling, elevnära synsätt där pedagogerna är delaktiga, en främjande arbetsmiljö i skolan med goda relationer barn-barn, lärare-barn

Vår största utmaning är att jobba med det förebyggande arbetet... Det är svårt att få personalen delaktiga på ett bra sätt, så det inte bara blir att flytta problemet. Ibland kan man känna att flera ärenden inte skulle hamna på EHT om vår undervisning rent generellt vore mer inkluderande. Att vi arbetade mer med att ge varje enskild pedagog verktyg för att arbeta med inkluderande arbetssätt och formativ lärmiljö

Att få lära mig mer om hur man kan utveckla elevhälsoarbetet till att arbeta mer förebyggande. Hur man skapar och utvecklar ett effektivt elevhälsoteam för oss på skolan med hjälp av alla kompetenser.

Pyramiden: Elevhälsa är ett tillsammans-arbete

Deltagarnas förslag på strategier för att höja elevhälsokompetensen

FÖRHÅLLNINGSSÄTT-EHT

Salutogent arbetssätt
KASAM
Värdegrund
Samsyn
”fånga behov i sin linda”
EHT – 50% förebygga/främja
- 50% åtgärdande
Öka tillgänglighet för EHT

INVOLVERA LÄRARE och ANNAN PEDAGOGISK PERSONAL

Hälsa – Lärande
Samverkan EHT-lärare
Tillgängligt lärande
Systemisk teori
Vygotsky
Lärstrategier
Holistiskt synsätt

KONKRETA INSATSER

Pedagogiska samtal med elever
Obs/kartläggning av klassen
PBS-Positivt Beteendestöd
Relationsskapande åtgärder
Lågaffektivt bemötande
Handledning
Ta reda på forskning
Temaveckor
KBT-teorier
Fritids och rasten

Röster vid utvärderingen av kursen

- + *Kursen har varit jättebra och gjort att vi har tänkt på ett annat sätt, liksom fått fokus på vad är det som är viktigt och var ska vi börja. Särskilt Pyramiden var viktigt för oss. Och då blev det här, det är ju grunden vi måste bygga. Tidigare var det bara brandkårsuttryckningar hela tiden. Ingen har heller riktigt tagit ansvar för elevhälsan. Är det bara specialpedagogens uppgift att fokusera på elevhälsa eller är det hela skolans uppdrag?*
- + *Elevhälsan brygger ju mellan det specialpedagogiska och det pedagogiska arbetet i klassrummet. Det har vi jobbat jättemycket med. Alla har fått syn på sin del och att de är viktiga, alla är ansvariga för alla elever*
- + *Fått hjälp att lyfta blicken*

Deltagarnas rapporterade resultat efter kursen

- + Utvecklat EHT mötestrukturen - ½ dagsträffar
- + Utvecklat rutiner och dokumentation
- + Arbetar med att tydliggöra roller
- + Fortbildat personal i NPF-området m m
- + Påbörjat samarbete med pedagogerna som bjuds in till EHT
- + Rektor viktig i utvecklingsarbetet

Några slutsatser

Påbörjat en process mot ett hälsofrämjande förebyggande arbete men det tar tid

Individeriktade synsättet som är dominerande problematiseras inte

EHT deltog i kursen medan lärarna inte gjorde det - ett glapp

Elevhälsoarbetet behöver bli en naturlig del i klassrumsarbetet

Elevhälsa - en arena som behöver bli ett nav i skolan runt vilket all verksamhet kretsar och där alla arbetar tillsammans med elevens välbefinnande och måluppfyllelse i sikte

Elevhälsa behöver gå från att vara en "vid sidan av uppgift" för rektorer till att vara en central skolutvecklings-uppgift att driva

Men vart tog alla kreativa idéer från arbetsuppgiften Pyramiden vägen? (Hjörne, 2018)

Statsbidrag för en hälsofrämjande skolutveckling för ökad måluppfyllelse

- + Syftet med statsbidraget är att stödja huvudmän att arbeta med hälsofrämjande skolutveckling för en ökad måluppfyllelse med fokus på lärandet som en hälsofrämjande faktor:
- + *När jag lär mig mår jag bra!*
- + *När jag mår bra lär jag mig!*
- + 166 skolprojekt genomfördes 2017-2019

Vi har följt projekten genom att

Kartlägga, dokumentera och analysera projekten

Genomfört en enkätstudie

Genomfört ca 27 skolbesök (fallstudier)

Sammanställt en rapport

Skapat ett forskarnätverk som har publicerat en antologi under 2021

Ex på insatser i skolprojekten

- Walk-and-talk klassrum, dans/eurytmi, mindfulness, pulspass, rörelsepåuser, brain-breaks, pilatesbollar och gummiband i klassrummet
- "säg inte att vi är annorlunda - säg att vi är olika" - projekt för att alla ska känna sig likvärdiga, två-läro-system
- Läscirklar, fortbildning, kompetensutveckling, relationscaféer
- Ridning, Utomhuspedagogik, rastaktiviteter
- Samtal, hälsosamtal, studiero, stresshantering, skapa lugn musik
- Närvaro, skolfrånvaro, kost och sömnvanor, livsstil, hälsovecka, lugn frukost, sockerutställning
- Entreprenöriellt lärande
- Musikarbete, drama, skapa bild/målargrupper, sjunga multiplikationstabellen
- Prestationsfri atmosfär, prestationsfria arenor, stressfria oaser
- Ökat elevinflytande och delaktighet
- Lesson studies, learning studies, Grit, Growth mindset, formativ bedömning,
- "Hjärt-slags-projekt", mental träning, coachning, teambuilding

Ex på fysisk aktivitet som insats

- + Pulsträning för åk 5 och 6 under fyra 30-minuters pass i veckan
- + Tog 5 min från varje lektion till pulsträningen
- + Direkt efter pulspassen förlades teoretiska ämnen som svenska, matte, engelska

Resultat

”Efter ett pulspass så blir lektionerna väldigt effektiva, det är mer fokuserat och koncentrat. Man får väldigt mycket gjort om man jämför med tidigare”

”Innan var det 15 min som man hade eleverna sen kunde man lika gärna lägga ner, så kändes det, och nu ger vi 5 min så har vi 35 min med koncentrerade elever av 40 min”

”Elever i behov av särskilt stöd eller med extra anpassningar har märkbart förbättrat sina resultat”

Lärare som var motståndare till idén från början blivit omvända och numera ser nyttan med projektet

Antalet utredningar minskades eftersom de elever som tidigare ansågs vara ”alltför rörliga” numera var betydligt lugnare och sitter still.

Ex på elevers delaktighet

- + Eleverna har varit delaktiga i att utveckla undervisningen
- + genom att, tillsammans med EHT och pedagoger, formulera önskningar och förväntningar på undervisning.
- + Detta har i sin tur lett till skrivna utvecklingsplaner för pedagoger som har följts upp med eleverna

Resultat

Lärarna har blivit mer medvetna om sin undervisning

Eleverna har blivit mer motiverade och är mer delaktiga i både planering och under lektionerna

Lugnare lektioner där eleverna tar ansvar

Både elever och lärare är mer nöjda med sin arbetssituation

Mindfulness och yoga

- + mycket stök, hög frånvaro, mycket Red Bull och dator-spel
- + Hälsoprofiler, mindfulness och yoga, promenader
- + Nyttigare varor i caféet
- + Resulterade i högre närvaro, mindre bråk och bättre fysik
- + Dessutom bättre skolresultat och högre välmående

”Paus” – att förebygga kränkningar

- + ” I fokusgruppssamtal med eleverna i en orolig klass efterfrågades kuratorns stöd eftersom de hade ”en hård jargong” i klassen
- + Kurator satt med i klassrummet för att medvetandegöra eleverna om deras beteende som ledde till den hårda jargongen. Kurator samtalade därefter med eleverna kring det hon iakttagit.”

Resultat

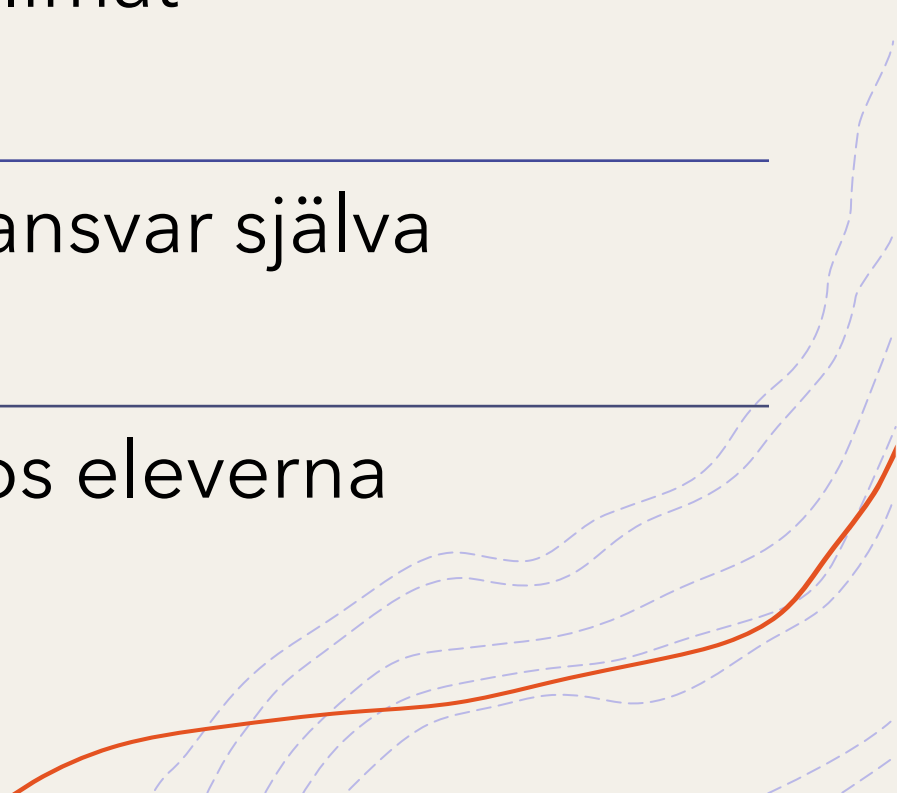
Färre anmälningar om
kränkningar (från 20 till 2/månad)

Bättre språkbruk mellan eleverna
och elev/lärare

Bättre social klimat

Eleverna tog ansvar själva

Mindre oro hos eleverna

En kommun – 19 skolor- ”vi alla är elevhälsan tillsammans”

- + Skolchefen projektledare, rektorer, specialpedagoger
- + Elevhälsan + lärare utvecklingsarbete,
- + Rastaktiviteter
- + Utomhuspedagogik
- + Skolmatsalen -matvärd
- + Fysisk aktivitet, pulspass
- + Mindfulness
- + Avslappning, yoga
- + Röris
- + Vårdnadshavare

Resultat

Rektorer och lärare lär av varandra

Skapar en gemensam kunskapssyn

Färre kränkingsanmälningar, ökad trivsel, eleverna förbättrat sina skolresultat och ökat välbefinnande hos både elever och personal

Hälsofrämjande insatser på agendan på alla nivåer

Ex. på flexibel klassrums- möblering

- + Bänkar längs med väggarna
 - + Stort ovalt bord i mitten
 - + Filtskärmar, egna hyllor, lampa
 - + Pilatesbollar
-
- + Resulterade i bättre koncentration, arbetsro, bättre välmående, färre utredningar

Sammanfattande resultat – eleverna, några ex

- + ökat välmående hos eleverna
- + sociala klimatet förbättrades
- + elevernas lärande förbättrades
- + det förekom mindre mobbning
- + elevernas gemensamma värdegrund hade förbättrats liksom studiero och närvaro i skolan
- + en ökad gemenskap bland eleverna och mellan lärare-elev, vilket i sin tur skapade en tryggare skolmiljö
- + ökad koncentration och uthållighet hos eleverna; färre utredningar

Sammanfattande resultat - lärarna, några ex

- + ökad professionell medvetenhet hos pedagogerna
- + personalens kompetens i att våga använda estetiska uttryck har utvecklats
- + utökat samarbete och samsyn som inte funnits tidigare i personalgruppen; alla har fått en gemensam förståelse och grund att utgå från
- + jobbar mer systematiskt och hälsofrämjande lärmiljöer är på dagordningen
- + blivit medvetna om lärmiljöns betydelse
- + en nyckel är att elevhälsan och pedagogerna jobbar tillsammans

Elevhälsa som ett hälsofrämjande skolutvecklingsarbete

- + **bryter upp gränsen** mellan den traditionella elevhälsan och den pedagogiska personalen och undervisning
- + Gå från att fokusera enskilde eleven till fokus på **lärmiljön och systemet**
- + Elevers **hälsa och välmående** som en punkt på dagordningen vid möten på *alla nivåer*. Elevens röst/perspektiv
- + **Samsyn** runt frågor om hur ser man på elever, undervisning, lärande, förhållningssätt, bemötande etc.
- + **Tänk** inte bara nytt utan **skapa** nytt
- + **Inspireras** av andra men förverkliga utifrån egna behov och resurser
- + **Samverkan** är nyckelordet och elevhälsa är ett tillsammansarbete och hela skolans angelägenhet
- + Elevhälsa behöver gå från att vara en "vid sidan av uppgift" för rektorer till att vara en central skolutvecklingsuppgift att driva
- + **Utvärdering** av skola och utbildning måste inkludera både kunskapsbedömningar *och* konsekvenser för hälsa och välbefinnande!!

Konkret: att synliggöra och driva det förebyggande och hälsofrämjande arbetet

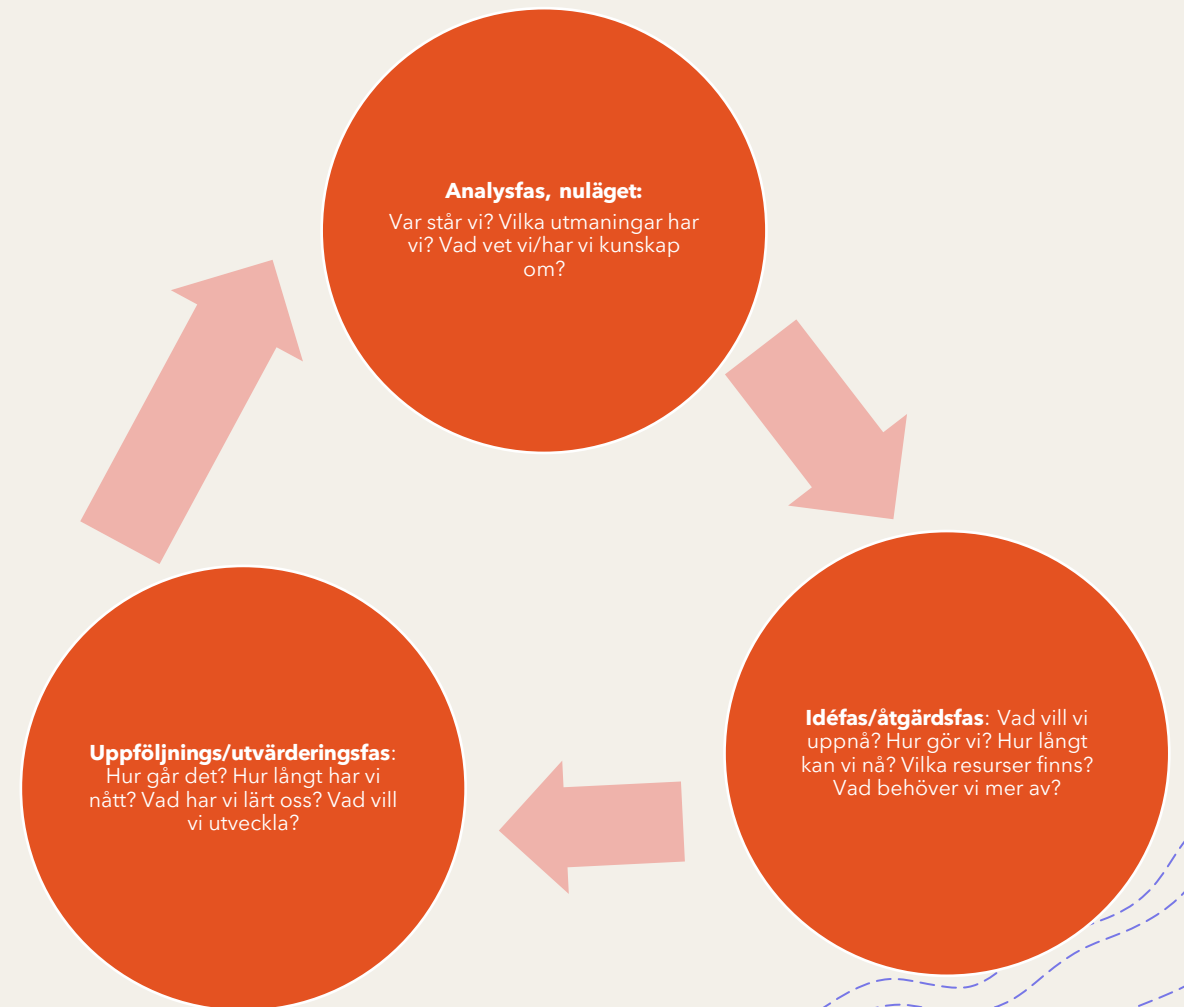
Analysfas: inventering av nu-läget

Var är vi? Vad vet vi? Vilka behov har vi? Hur ser vi på våra elever och deras möjligheter? Vad fungerar bra? Vad är utmanande/svårt? För de olika professionerna?

Idéfas/åtgärdsfas: Vart ska vi? Vad vill vi uppnå? Hur gör vi? Hur långt kan vi nå? Vilka resurser finns att tillgå? Vad behöver vi mer av fysiskt, materiellt och kunskapsmässigt?

Uppföljnings/utvärderingsfas:

Hur går det och hur långt har vi kommit? Vad har vi lärt oss? Vad vill/behöver vi utveckla? Hur vill vi fortsätta?

Tack för er uppmärksamhet och lycka till!

+ Eva Hjörne

+ eva.hjorne@ped.gu.se